

KORFA

N É P E S E D É S I H Í R L E V É L
A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet kiadványa demográfiai kérdésekről

LAKÁSHELYZET ÉS GYERMEKVÁLLALÁS: FONTOS, DE NEM A LEGFONTOSABB

A csok termékenységi hatásairól

BEVEZETŐ

A családi otthonteremtési kedvezmény (csok) mértékének 2016 januárjától életbe lépő differenciált növelése kapcsán teljes joggal merül fel a kérdés: vajon az intézkedéseknek lehetnek-e és ha igen, milyen termékenységi hatásai. Az intézkedés elsődleges kedvezményezettjei nyilvánvalóan a már jelenleg is három gyermeket nevelő párok, akiknek nem kell újabb gyermeket vállalniuk a nagy összegű támogatás igénybevételehez. Az ő esetükben termékenységi hatás nem várható, de természetesen más jellegű demográfiai hatások igen (pl. az intézkedés hathat a belső vándorlásra, vagy akár a határon túl élő magyar állampolgárok Magyarországra történő vándorlására).

A gyermektelenek, az egy-, és elsősorban a kétgyermekes családok esetén azonban az intézkedés elvileg három csoportban is hathat a gyermekvállalásra. Egyfelől a „hezitálók” számára a juttatás érv lehet a régóta halasztott és tervezett gyermek megszületése mellett. Másrészt a támogatás hatására egyes családok előrehozhatják az eredetileg későbbre tervezett gyermekeiket. Harmadrészt olyan párok is gyermekvállalás mellett dönthetnek, akik korábban ezt nem, vagy nem biztosan tervezték.

A Korfa demográfiai hírlevél jelen számában bemutatjuk, a gyermekvállalási korban lévő, gyermeket tervező személyek, párok mennyire érzik úgy, hogy döntéseikben fontos szerepet játszik a lakáshelyzetük. Valóban tömegesen élnek ma Magyarországon olyan családok, akiknek a rossz lakáskörülményeik állnak gyermekvállalási terveik útjában? A lakáshelyzet jelentősége hogyan viszonyul más befolyásoló tényezőkhöz? Hogyan jellemezhetőek, és hányan lehetnek azok a személyek, akik számára a gyermekvállalási döntésük meghozatalakor nagyon fontos a lakáshelyzet?

MÓDSZERTAN

Olyan részletes, nagymintás adatgyűjtést, amely alapján a fenti kutatási kérdések megvizsgálhatóak, a Népeségtudományi Kutatóintézet utoljára 2012–2013 fordulóján végzett. A Magyarország lakóira reprezentatív Életünk fordulópontjai vizsgálat keretében 6102 olyan személyt (nőket és férfiakat is) kérdeztünk többek között a gyermekvállalási szándékaikról is, akik az adatgyűjtés idején gyermekvállalási korban voltak. Noha az elmúlt három évben több lényeges családpolitikai változás történt, a kérdőívben körbejárt témákra adott válaszok azonban – úgy véljük – a mai napig lényegesen nem változhattak. (A családdal, gyermekvállalással kapcsolatos érték kérdésekre adott válaszok átlagos értékei meglehetősen stabilak.)

A vizsgálat meghatározása szerint a „*gyermekvállalási korban lévő*” csoport a 45 év alatti nagykorú nőket és az 50 év alatti nagykorú férfiakat tartalmazta – tehát mindenki beletartozott, akinek életkora alapján feltehetően születhetne még gyermeke. Így azok a személyek is, akik (már) egyáltalán nem terveznek gyermeket: például, mert a tervezett gyermekei már megszülettek; vagy egyáltalán nincs partnerük; még tanultak, stb. Ezen csoporton belül ezért a gyermekvállalási szándék szempontjából érdemes elkülöníteni két kisebb részsokaságot.

Egyfelől azokat a személyeket, akik konkrét gyermekvállalási tervekkel rendelkeztek: azt tervezték, hogy három éven belül „mindenképpen” gyermeket vállalnak (összesen 683 fő). Őket „*mindenképpen gyermeket tervezőknek*” nevezzük.

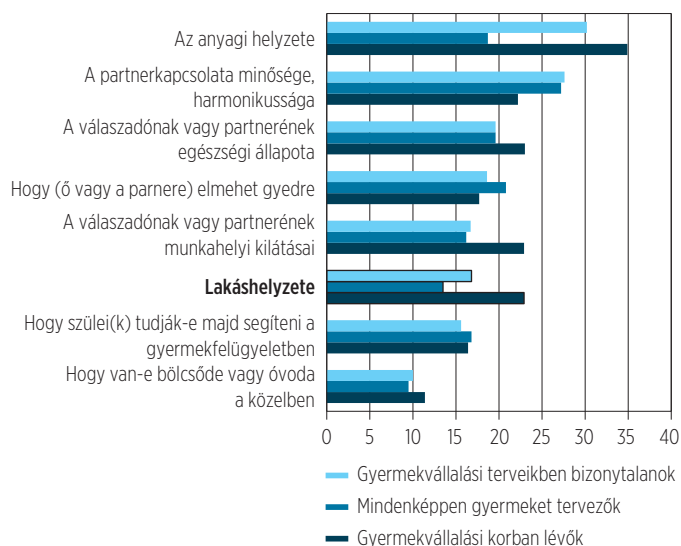
Másfelől külön vizsgálhatóak azok a személyek, akik bár gyermeket terveznek, de részben *bizonytalanok gyermekvállalási terveikben*. Ebbe a csoportba azokat a személyeket soroltuk, akik arra a kérdésre, miszerint „tervezi-e, hogy az

elkövetkező három éven belül (további) gyermeket vállalnak?”, azt a válaszlehetőséget választották, hogy „inkább igen”, és nem azt, hogy „mindenképpen” (912 fő). Korábbi kutatási eredmények azt mutatják, hogy a nem teljesen biztos gyermekvállalási tervekkel rendelkező személyek, párok többségének nem születik meg a tervezett időszakban a gyermeke. Emiatt ez a társadalmi csoport lehet a nyilvánvaló célcsoportja a különféle családpolitikai intézkedéseknek: elvileg tervez gyermekét, ráadásul néhány éven belül, ugyanakkor nem teljesen biztos szándékaiban.

MENNYIRE FONTOS A LAKÁSHELYZET A GYERMEKVÁLLALÁSI DÖNTÉSEK SZEMPONTJÁBÓL?

A válaszadóktól megkérdeztük, hogy abban a döntésben, hogy vállal-e gyermeket vagy sem, saját megítélése szerint mennyire játszanak szerepet különféle tényezők, köztük a lakáshelyzet. Érdekes bemutatni a fentiekben definiált különböző csoportok prioritásait, vélekedéseit.

1. ábra: Abban a döntésében, hogy vállal-e gyermeket **nagyon fontos** szerepet játszik... %

Az eredményekből látszik, hogy a gyermekvállalási terveikben bizonytalanok a legnagyobb arányban az anyagi helyzetüket jelölték meg, mint ami nagyon fontos szerepet játszik abban, hogy ténylegesen vállalják-e a tervezett gyermeket. A válaszadók mintegy 30%-a nyilatkozott így. Ugyanakkor az is látványos, hogy a gyermekvállalási terveikben már „elszántak” között jóval kevesebben érezték fontosnak a döntés szempontjából az anyagi helyzetüket. Nyilván közülük sokan már a gyermekvállalás anyagi következményeinek figyelembe vételével hozták meg döntésüket a gyermekvállalás mellett. Láthatóan más a helyzet a partnerkapcsolat minősége kapcsán: a mindenképpen gyermeket tervezők ezt nevezték meg legnagyobb arányban nagyon fontos szempontnak gyermekvállalási döntésükben.

Az eredmények arra utalnak, hogy a gyermekvállalás kapcsán a lakáshelyzetről, mint egy lényeges, de nem kiemelkedő jelentőségű döntési szempontról beszélhetünk. Az

összes gyermekvállalási korban lévő válaszadó szűk ötöde (mintegy 23%-a) nevezte meg a lakáshelyzetet nagyon fontos tényezőként. Az így nyilatkozók többsége azonban a kérdezéskor még vagy már, de nem tervezett gyermeket (lásd később).

A lakáshelyzet kapcsán is jól látszik az, ami az anyagi helyzet tekintetében szintén megfigyelhető volt. A rövid távú gyermekvállalási terveik mellett elszántak kisebb arányban tartották a döntés szempontjából fontosnak a lakáshelyzetet, mint általában a gyermekvállalási korban lévők (13% vs. 23%).

A gyermekvállalási terveikben bizonytalanok átmeneti helyzetben vannak. A teljesen elszántaknál valamivel többen, de összességében csak 17%-os arányban nyilatkoztak úgy, hogy gyermekvállalási döntésükben nagyon fontos szerepet játszik a lakáshelyzetük.

Ha az elmúlt években elsődleges népesedéspolitikai célcsoportnak számító gyermekvállalási terveikben bizonytalanok által megjelölt döntési szempontokat vizsgáljuk, a lakáshelyzet kiemelt kezelése első pillanatra nem tűnik indokoltnak. Ugyanakkor kérdéses, milyen döntési tényezők vannak, amelyek fontosabbak a lakáshelyzetnél és szakpolitikai döntésekkel befolyásolhatóak. Ennek vizsgálatához érdemes áttekinteni az egyéb fontosnak megjelölt döntési szempontokat.

Az érintettek ugyanis a gyermekvállalási döntéseik meghozatalakor legnagyobb arányban az általános anyagi helyzetüket és saját partnerkapcsolatuk minőségét, harmonikusságát jelölték meg nagyon fontosnak. Ez viszont két olyan pont, amely célzott szakpolitikai döntésekkel igen nehezen befolyásolható. A gyermekvállalási korban lévők a társadalom mintegy harmadát teszik ki, egy ekkora csoport általános anyagi helyzete nem nagyon függetleníthető az ország gazdasági helyzetétől. A partnerkapcsolatok minősége pedig egy olyan terület, amely csak nagyon közvetetten kapcsolódik bármilyen államigazgatási, szakpolitikai döntéshez.

Ezt a két kiemelt döntési szempontot követően fontosági „holtversenyben” öt olyan döntési szempontot találunk, melyeket a bizonytalan gyermekvállalási tervekkel rendelkezők 15-20%-a tart nagyon fontosnak saját gyermekvállalása szempontjából.

Elsősorban ilyen az egészségi állapot (akár a válaszadóé, akár a partneréé), amely megfogalmazás mögött jellemzően termékenység, fogamzási problémákat értünk. Ezen a területen nyilván nyílna lehetőség szakpolitikai beavatkozásokra.

Másodsorban ilyen a gyed igénybevétele lehetsége. Itt az eredmények értelmezésekor érdemes figyelembe venni, hogy az elemzett adatbázis adatainak felvétele még a rugalmas-gyed bevezetése előtt történt. Az érintettek több, egészen eltérő szempontból is fontosnak tarthatták a gyedet: fontos, mert járna; fontos, mert nem járna; nagy baj lenne, ha nem járna, stb.

Ezt követi az érintett és partnerének munkahelyi kilátásainak fontossága, amely szintén nagyon összetett problémakört takarhat a kisgyermekes anyák munkahelyi diszkriminációjától

A CSOK ÉS A KÖZVÉLEMÉNY

A Népeségtudományi Kutatóintézet 2016. január utolsó napjaiban 1200 fős országos reprezentatív mintán (a terepmunkát a Medián végezte) vizsgálta az intézkedés fogadtatását. Az eredmények azt mutatják, hogy a csok-ról a válaszadók 88%-a hallott már, ezzel – szemben például az igen alacsony ismertségű csed-del – igen hamar bekerült a közismert családtámogatási formák közé.

A kutatás eredménye szerint január végén a magyar közvélemény többsége támogatóan nyilatkozott a csok-ról. A válaszadók 72%-a egyetértett az intézkedéssel. (24% nem értett egyet, 4% bizonytalan volt.) Ugyanakkor a polgárok már bizonytalanabbak voltak, amikor arról kérdeztük őket,

hogy szerintük lesz-e érzékelhető népesedési hatása az intézkedésnek. Pont ugyanolyan arányban (46%) nyilatkoztak úgy, hogy „az intézkedés érezhetően javítani fog az ország népesedési helyzetét”, mint amilyen arányban nem vártak „érezhető hatást”. (8% bizonytalan volt.) Érdekesség, hogy a válaszadók iskolai végzettségének függvényében csökken mind a támogatók, mind a jelentős népesedési hatást várók aránya. Az intézkedést jelentősen nagyobb arányban támogatják a gyerekesek, mint a gyermektelenek, és – nem meglepő módon – a gyerekesek között is a három- vagy többgyermekesek között a legnagyobb a támogatottság mértéke. Ugyanakkor a gyerekesek csak alig bíznak jobban az intézkedés népesedési hatásában, mint a gyermektelenek.

az általános – például a férjet érintő – munkanélküliségi kockázatoktól, a karrierépítés megszakadásától való félelel. Ugyanakkor ezen a területen egyértelműen felmerül a szakpolitikai beavatkozások lehetősége.

A lakáshelyzet fontosságához mérhető arányban jelölték nagyon fontosnak a nagyszülői segítséget, elérhetőségét. (Érdekes módon ez utóbbit lényegesen többen érezték nagyon fontosnak, mint a bölcsőde vagy óvoda közelségét.) Ez megint egy olyan terület, ahol bár lehetőség van szakpolitikai beavatkozásokra, ezek hatóköre meglehetősen korlátozott.

KIK, ÉS HÁNYAN LEHETNEK AZOK, AKIK SZÁMÁRA NAGYON FONTOS GYERMEKVÁLLALÁSI DÖNTÉSÜK MEGHOZATALAKOR A LAKÁSHELYZETÜK?

Az eddigiekben láttuk, hogy a rövid távú gyermekvállalási tervekkel rendelkezők körében meglehetősen kevesen nyilatkoztak arról, hogy gyermekvállalási döntésükben nagyon fontos szerepet játszik a lakáshelyzetük.

Ugyanakkor a gyermekvállalási korban lévő, de gyermeket rövid távon nem tervezők között meglehetősen sokan nevezték döntésükben nagyon fontosnak a lakáshelyzetet. Érdemes tehát összességében – a rövid távú gyermekvállalási terveikről függetlenül – külön megvizsgálni ezt a csoportot. Vajon milyen arányban reális, hogy amennyiben lakáskörülményeik jelentős mértékben javíthatóak lennének egy (további) gyermek vállalásán keresztül, akkor ennek hatására megszületik a gyermekvállalási szándék is?

Az Életünk fordulópontjai vizsgálat 2012–2013-as adatfelvételében 1309 olyan válaszadó volt, akik elvileg gyermekvállalási korban voltak, és úgy nyilatkoztak, hogy abban, vállalnak-e (még) gyermeket, nagyon fontos szerepet játszanak a lakáskörülményeik. Ez a sokság a teljes társadalomra kivetítve mintegy 800-850 ezer főt jelent, elég pontosan fele-fele arányban férfiakat és nőket. (Mivel személyi szintű adatgyűjtés történt, azt nem tudjuk, hogy a kérdezettek partnere hogyan vélekedett ugyanerről a kérdéstről. Ha a partnerek vélekedése megegyezik, akkor ez mintegy 400-500 ezer családot jelenthet.)

Ennek a „lakáscentrikus” csoportnak azonban csupán 6%-a akart mindenképpen gyermeket vállalni a következő három évben, míg 11% bizonytalan volt terveiben. A csoport mintegy négyötöde tehát rövid távon nem kívánt gyermeket vállalni. Az ő esetükben merül föl a kérdés, vajon egy bőkezű támogatás hatására nem módosítanák-e terveiket. Ez a rövid távon gyermeket nem tervező „lakáscentrikus” csoport is két egymástól nagyon karakteresen elkülönülő rétegbe osztható:

A gyermekvállalási döntéseik meghozatalakor a lakáshelyzetüket nagyon fontosnak tartók mintegy 35%-a ugyanis olyan személy (család), aki bár a kérdezést követő három évben nem, távolabbi jövőben azonban tervezte (további) gyermek(ek) vállalását. Amennyiben a családi otthonteremtési hatás esetleges termékenység-növelő következményein gondolkodunk, ebben a csoportban feltételezhető az a hatás, hogy a későbbiekben tervezett gyermekeket az érintettek az életútban előbbre hozzák, illetve felfelé módosítják gyermekvállalási terveiket. Mivel az érintettek túlnyomó többsége eredetileg két gyermekben gondolkozott, ebben a csoportban „logikus” lehet a tervek felfelé módosítása is. (Eredetileg összesen két gyermekben gondolkoztak, de ezt háromra módosítják.)

A lakáskörülményeket a gyermekvállalási döntésben nagyon fontosnak tartó, elvileg gyermekvállalási korban lévő válaszadók 48%-a már egyáltalán nem kívánt gyermeket vállalni, részben éppen a rossz lakáskörülményei miatt. Ennek a csoportnak azonban csak a további bő egyharmada (pontosabban 36%) kétgyermekes. Ennek az alcsoportnak esetén tűnik elsősorban valószínűnek, hogy elgondolkoznak egy, korábban nem tervezett harmadik gyermek vállalásán. Amennyiben a harmadik gyermek mellett döntenek, e gyermekek feltehetően néhány éven belül megszületnek majd, mivel az érintettek jelentős része 35 év feletti. Az ebben a csoportban megszületett gyermekek azonban már egyértelműen nem előrehozott, hanem a juttatás hatására vállalt gyermekek lehetnek. (Kérdés persze, hogy ennek a csoportnak mekkora részét zárják majd ki a részletszabályozások a támogatás igénybevitelétől. A minta-elemszám ennek a vizsgálatát

már nem tette lehetővé.) Annyi azonban a csoport létszáma alapján megbecsülhető, hogy ezek a „plusz” gyermekek bár hozzájárulhatnak a demográfiai helyzet javulásához, alapvető demográfiai fordulatot nem fognak jelenteni.

Elvileg szintén közvetlen termékenységi hatás (a program hatására „bevállalt” plusz gyermekek születése) feltételezhető annak a csoportnak egy részénél is, amely kétgyermekes, alapvetően nem szeretne több gyermeket vállalni, a gyermekvállalás szempontjából a lakáshelyzetet nem tartja fontosnak, viszont a saját lakáskörülményeivel igen-igen elégedetlen. Ennek a csoportnak a jelentős része azonban úgy tűnik, nem tud profitálni az intézkedésből. (Például mert gyermekeiktől külön élő elvált férfiak nagy számban tartoznak az így nyilatkozók közé.)

KÖVETKEZTETÉSEK

Összességében eredményeink arra utalnak, hogy a gyermekvállalási tervek megvalósításának valóban akadálya a rossz lakáshelyzet – tehát a csok kibővítése hozzájárulhat a tervezett gyermekek megszületéséhez –, de találhatunk a lakáshelyzetnél komolyabb hátráltató tényezőket is.

Emiatt úgy véljük, hogy az intézkedés – feltehetően nem tudatos módon, de – paradigmaváltást jelenthet a kormányzati népesedéspolitikában. Az elmúlt öt évben hozott intézkedések elsősorban azt célozták – inkább kevesebb, mint több sikerrel –, hogy a (középosztályi) párok által tervezett, tervezgetett gyermekek vállalásának halasztgatása megszűnjön, és ezek a gyermekek valóban megszülessenek.

A csok kiterjesztése ezzel szemben a legnagyobb hatást adataink szerint nem azokra a párokra gyakorolja majd, akik már rövid távon tervezgették, de folyamatosan halasztgatták a gyermekvállalást. Hanem egyfelől azokra, akik nagyon fontosnak érzik a lakáshelyzetük javítását, de csak a távolabbi jövőben tervezték (további) gyermekek vállalását, illetve másfelől azokra a kétgyermekes párokra, akik eredetileg nem terveztek harmadik gyermeket, de most változtathatnak a véleményükön.

Emiatt az intézkedés a korábbiaknál látványosabb statisztikai hatással (naptári éves termékenységnövekedéssel) járhat majd. Azonban – hasonlóan a rendszerváltást megelőző nagy, látványos népesedéspolitikai programokhoz – a csok bővítésének hatására bekövetkező naptári éves termékenység-növekedés egy jelentős részét a támogatás hatására előre hozott gyermekek teszik majd ki. Ez a csoport pedig a „befejezett termékenység” tényleges növeléséhez nem járul majd hozzá. Az intézkedésnek emellett azonban feltehetően ténylegesen termékenység-növelő hatása is lesz, elsősorban a kétgyermekes párok egyes csoportjaiban. Ezek az csok-os gyerekek pedig hozzájárulhatnak a demográfiai helyzet javulásához, de a célcsoport korlátozott mérete miatt önmagában tartós demográfiai fordulatot nem eredményezhetnek.

További információ:

Kapitány Balázs kapitany@demografia.hu

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

KORFA – NÉPESEDÉSI HÍRLEVÉL

Szerkesztő: Kapitány Balázs kapitany@demografia.hu

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

Cím: 1024 Budapest, Buday László utca 1-3.

Terjesztő: Várnainé Anek Ágnes anek@demografia.hu

Telefon: 06-1-345-6557; Fax: 06-1-345-1115

ISSN 1586-7684 (nyomtatott) HU ISSN 2062-7599 (online)

TISZTELT OLVASÓNK!

A Korfa korábbi számai letölthetők a www.demografia.hu oldalról. A kiadvány szövege és ábrái tovább szerkeszthető formátumban igényelhetők Kapitány Balázs szerkesztőtől a kapitany@demografia.hu e-mail címen.